

[בירושלמי (שקלים א,ד) אמרו שאין אמור 'לא לכם ולנו' אלא כשמקדישים מתחילה לבדק הבית, אבל בערכין מתכוין הנודר לשמים ומאליהם הם באים לבדק הבית. ויש מי שפרש שזה עצמו טעם הגמרא 'משום רפיון ידים' – שבערכין שאינו מתכוין מלכתחילה לבדק הבית, אין שייך רפיון ידים (עפ"י צפנת פענח ערכין א,ו). ויש מי שכתב שגם הרמב"ם סובר חילוק זה להלכה. ע' חדושי ר' אריה ליב ח"ב טז].

הרמב"ם (ערכין א,ו. דלא כמוש"כ בפי"מ) פסק נערך ולא מעריך, כר' מאיר [שכן אמרו בגמרא שמתסבר טעמו. וגם נראה כן שנקטו בכמה סוגיות. ע' כס"מ ול"ה]. ואילו הראב"ד פסק כר' יהודה שהרי הלכה כמותו כנגד רבי מאיר [וכיו"ב נראה בראב"ד במקום אחר (ערא"ש תענית פ"א סימן יג), שאין לדחות כללי ההלכה אעפ"י שאמרו בגמרא שמתסבר כדברי החולק. ואילו הרי"ף והריטב"א (שם) נקטו להלכה כדעת החולק. וע' גם בתוס' חולין צב: ד"ה אמר. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"א תקי"ג]. וגם י"ל שר"ב חזר בו למסקנא ממה שאמר הלכתא דר"מ מסתברא, הלכך ממילא קיי"ל כרבי יהודה שעכו"ם מעריך ולא נערך (ל"ה).

מעילה בקדשי נכרים – ע' בובחים מה. בקדשים שמתו ובחטאות המתות – במעילה ב.

דף ו

ז. א. נדבות נכרי לבדק הבית – מה דינן?

ב. נכרי שהפריש תרומה מכריו – מה יעשה בה?

ג. נכרי שהתנדב קורה ושם כתוב עליה – מה יעשה בה? ומה הדין כשהתנדב מגורה או נר לבית הכנסת?

א. נמסר מרבי יוחנן (ע"י רבי אילא, בישוב סתירת הברייתות): בתחילת הבנין אין מקבלים נדבות מן הנכרי לבדק הבית, אף לא מים ומלח – משום רפיון ידים (רש"י), או משום חשש חרטה וערעור לומר יש לי חלק בבנין (תוס'). בסוף הבנין – מקבלים ממנו דבר שאינו מסוים, אבל לא דבר המסוים (– דבר הנראה לעין), כגון 'אמה כליא עורב' שעל גג הבית (וכגון אבן או קורה. עפ"י רמב"ם מתנ"ע ח,ח) – שגנאי הדבר, ועוד שמתפארים בו (רש"י). [ובירושלמי (שקלים א,ד) מובאת דעת ריש לקיש אין מקבלים ממנו כלל, אף לא בסוף ואף דבר שאינו מסוים, משום 'לא לכם ולנו...']

מן המלכות מקבלים אפילו בתחילה, שאין שם חשש חזרה מפני שמקפדת לעמוד בדבריה.

א. בתוס' יש צד לומר שלפי רבי מאיר אין הנכרים בני נדבה לבדק הבית כלל משום 'לא לכם ולנו לבנות...', ואינם נודרים ונודבים אלא קדשי מזבח בלבד (וכ"כ הר"ש בפירושו לתו"כ בחוקתי). ואולם צדדו (לעיל ה:) גם אפשרות אחרת ולפיה רבא חזר בו למסקנא, שאין טעמו של ר"מ משום 'לא לכם...'. אלא נודרים ונודבים לבדק הבית (וכ"מ בגליון רש"י כת"י, מובא בשטמ"ק אות א. וע' בירושלמי שקלים א,ד ובפ"מ).

ואין נפקותא להלכה במחלוקת זו, שהלכה כרבי יהודה שנכרים נודרים, וכדברי רבי יוחנן (לקוטי הלכות).

הרמב"ם פסק (ערכין א,יא; מתנ"ע ח,ח) שנכרי שאמר 'דמי עלי / דמי פלוני עלי' נותן כפי נדרו ואינו נופל ללשכה לצרכי בדיק הבית או לבדק ירושלים, אלא לשאר דברים כראות ב"ד – אם נבדק והוברר שנדר על דעת ישראל. ואם אמר לשמים נדרתי (או שאין ידוע למי נדר. עפ"י לח"מ) – יגנוז.

ואם נדר לבדק הבית – אין מקבלים ממנו לכתחילה, ואם לקחו – אין מחזירים לו. ואם היה דבר מסוים – מחזירים לו, כדי שלא יהא להם דבר מסוים במקדש (ע"ע בבאור שיטתו בנו"כ ובחזו"א ל,ה ובחדושי ר' אריה ליב ח"ב טז).

ב. תרם מעות לצורך דבר מסוים, נראה שזה בכלל 'דבר המסוים' שאין מקבלים מהם. וכן יש ללמוד מתוך תשובת רשב"ש (קמג).

ב. אמר רב יהודה אמר רב: נכרי שהפריש תרומה מכריו – בודקין אותו; אם הפריש בדעת ישראל, כלומר שיהא כתרומת ישראל (ל"א: ישראל אמר לי להפרישה. מובא ברש"י) – תינתן לכהן (וכדעת התנאים הסוברים שנכרי ישנו בתרומת עצמו. ומחלוקת תנאים היא במקום אחר. תוס'). ואם לאו – טעונה גניזה, חוששים שמא בלבו לשמים והריהו כהקדש בזמן הזה שאין לו תקנה.

א. כתב הרמב"ם (תרומות ד, טו) שתרומתו תרומה מדרבנן, משום גזרת בעלי כיסין. ודוקא בארץ ולא בחו"ל. ומשמע שאין חילוק בין תרומה גדולה לתרומת מעשר. (ע' מעדני ארץ שביעית ס' יא פ"א ג; תרומות פ"א הי"א אות ג).

ב. בחו"ל לא גזרו על כך, הלכך גוי שהפריש שם תרומה מודיעים אותו שאינו צריך ואינה תרומה כלל (עפ"י מנחות סו. רמב"ם שם).

ג. נכרי שהתנדב קורה (לבית הכנסת) ושם כתוב עליה; אם אמר בדעת ישראל הפרשתה – יגוד (= יקצוץ, יחתוך) את מקום השם וייגנו, וישתמש במותר. ואם לאו – טעונה גניזה, חוששים שמא לבו לשמים. [אין הפרש בדין הקורה אם שם כתוב עליה אם לאו, אלא לענין גדידת מקום השם וגניזתו].
התנדב מנורה או נר לבית הכנסת; עד שלא נשתקע שם בעליה ממנה, שעדיין אומרים 'זוהי נדבת פלוני' – אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה, כי העכו"ם פועה וצווח למה שיניתם נדבתי (ויש בדבר חילול השם. שו"ת הרא"ש יג"ד). [ונחלקו דעות האמוראים אודות ישמעאלי שנדב נר לביהכ"נ ולא היה מצוי במקומו, האם שפיר דמי לשנות או שמא יש לחוש שמא יזדמן ויבא]. משנשתקע שמו – מותר לשנות.

ח. א. שם שנכתב על חפץ כלשהו – האם נתקדש מקום השם ושאר החפץ?
ב. המפריש כספים לצדקה – האם מותר לו ללוותם לצרכיו לזמן מסוים, וכיו"ב? האם מותר לשנות נדבות וכספי צדקה ליעודים אחרים?

א. שם שהיה כתוב על ידות הכלים או על כרעי המטה וכדומה – הרי זה יגוד וייגנו, וישתמש במותר – שאין מקדש שלא במקומו.

א. לפירוש הראשון ברש"י [וכן נקט לעיקר], מקום השם נתקדש, ומשמע שהמקום שכנגד השם אסור בשימוש גם אם קילף או גרר. ויש ליוהר בזה כשכותבים סת"ם וגררו מקום השם, שאין לכתוב במקומו (עפ"י תוס'). ויש שנטו להקל בדבר, ואולם הגרעק"א (או"ח לב, יח) חכך לומר שאין חולק בזה על התוס', ואין להתיר לכתוב דבר אחר על מקום השם, מלבד שם-קודש. 'וצ"ע לדינא'. (וע"ע שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח כא). ואולם אם כתב בספר או בתפלין על מקום השם – לא פסל בדיעבד (ע' נוב"י קמא יז).

לפי פירוש שני ברש"י, אם השם כתוב במקומו הראוי, על הקלף כהלכתו – מקדש כל היריעה. אבל כתוב שלא במקומו אינו מקדש את המקום כלל [ואעפ"י כ הוא עצמו אסור במחיקה כאמור]. וכן היא דעת היראים (ט. מובא ברעק"א שם. וע"ע: אבני נזר יו"ד ש, ע; 'חדושי הגרי"ז' כאן; שעורים לזכר א"מ' ח"ב עמ' קעט; ברכת מרדכי ח"א כג, טז-יז).

הרמב"ם פסק שהמוחק שם שעל ידות הכלים לוקה.

ב. נכתבו האזכרות על ידי מינין, לכאורה תלוי הדבר במחלוקת התנאים (בשבת קמו). האם דין האזכרות שבספרי מינין טעונות קדירה וגניזה (רבי יוסי) או דינן בשריפה עם כל הספר (רבי טרפון. וכו"פ הרמב"ם יסוה"ת ו, ח). וצ"ב.

ג. אין לכתוב שם לכתחלה שלא בספר (רמ"א יו"ד רעו, יג).

ב. האומר 'סלע זו לצדקה'; עד שלא באתה ליד גבאי – מותר לשנותה, הן (ללוות) לצרכי עצמו הן (להלוותה) לאחרים (רבי אמי אמר רבי יוחנן). ר' זעירא אמר: לא שנו אלא כשאמר 'הרי עלי ליתן סלע זו, אבל כשלא אמר 'עלי' – אסור. ורבי נחלק והסיק שבכל אופן מותר (רש"י). וכן סייעו מן הברייתא. וכן מסר רב זביד מנהרדעא בשם רב.

וכן הלכה (תוס'). ונחלקו הראשונים האם מותר לשנות למצוה אחרת בלא לפרוע, או אין התר אלא ללוות [ואפילו לצרכי הרשות] ולפרוע לאחר זמן (עתוס' כאן וב"ק לו: ובשא"ר; יו"ד רנט, א). ויש מפרשים בדעת הרמב"ם (מתנ"ע ה, ד) שלא התירו ללוות ולהחזיר לאחר זמן אלא להתליף מטבע הצדקה במטבעות אחרים, והוא נותן מיד חילופי המטבעות (ע' רדב"ז שם; ב"י יו"ד רנט, א; שפת אמת כאן).

ונחלקו הראשונים במזכה לגבאי ב'מעמד שלשתן'; דעת רוב הראשונים שאסור לשנותה. ויש חולקים (עתוס' וראשונים ב"ק לה: ומרדכי שם סי' מג; טשו"ע וב"י רנה, ח).

משבאה ליד גבאי – אסור לשנותה, מלבד אם נוח לעניים בדבר, כגון ר' ינאי שהיה גבאי והיה לוהו ופורע, כי כל זמן שמששה המעות אצלו הוא מעשה אחרים, וטובה היא זו לעניים.

א. לא הותר באופן זה אלא אם הוא בטוח מאד שיוכל לגבות מן הציבור תיכף כשיצטרך לחלק לעניים (עפ"י ט"ז יו"ד רנה סק"ב).

ב. משמע מסתימת הדברים שאין לגבאי לשנותה אף לא להלוות לעניים. ואעפ"י שנאמר שהלואה לעני בכלל מצות 'צדקה', אבל דעת נודרי המעות ליתנם מתנה גמורה לעניים ולא להלואה הלכך אין לו רשות להלוות (עפ"י אהבת חסד ח"ב יח, בהגהה).

ג. כל זה ביחוד, אבל בני העיר רשאים לשנות. י"א דוקא ליתן לעניים ולא למצוה אחרת (ר"י מגאש). ויש מתירים לכל דבר מצוה. ור"י אמר אפילו לשאר צרכי ציבור מותר ברשות הקהל, אם הוא באופן שיכולים לגבות שוב לצורך המטרה הראשונה, אם וכאשר יצטרכו (עפ"י תוס').

ד. אפילו הגבאי, יש מתירים לו לשנות לדבר מצוה (עפ"י תוס' רא"ש וטור, ונראה מדברי מהרי"ק (ה) שכן עיקר. ש"ך רנט, א).

ואם נהגו שיוכל הגבאי לעשות כל מה שירצה – יכול הגבאי לשנות, שעל דעת כן נתנו לו (ערמ"א רנט, ב; ש"ך רנו סק"ח).

ה. דנו האחרונים האם מותר לשנות מעני זה לעני אחר (רדב"ז קלד; מהרי"ט"ק קיז). ויש אוסרים (הגהות מיימוניות זכיה א. מובא בקצוה"ח ריב סק"ד. וע"ע קהלות יעקב ב"ק כח; אבנ"ז יו"ד שטו).

ישראל שהתנדב מגורה או נר לבית הכנסת – אסור לשנותה לדבר הרשות, אבל מותר לשנות לדבר מצוה [בניגוד לנכרי שהתנדב שאסור, שפועה וצווח, כנ"ל].

א. מבואר בתוס' שאפילו נשתקע שם בעליו אסור לשנות לדבר הרשות. ואולם הרמב"ם והשו"ע (רנט, ג) פסקו שאם נשתקע שם בעליו – מותר (וכ"ה בתוספתא פ"ב דמגילה. וע"ע הטעם. שפת אמת).

ב. אפילו נהגו המון העם לשנות לאחר זמן אין מנהגם כלום, כיון שמדין התלמוד אסור לשנותה לדבר הרשות, אא"כ יתנה בפירוש (עפ"י שו"ת מהרש"ל טו).

ג. אם עדיין לא נשתמשו במה שנדב, כגון מנורה שלא הדליקו בה – מותר לציבור לשנותה לדבר הרשות, לפי מה שאנו נוקטים 'הזמנה לאו מלתא' (מרדכי מגילה תתכא). ונראה שהדברים אמורים רק כשהמתנדב מסכים לכך [ובשנשתמשו בה אסור אפילו הוא מסכים] (ש"ך יו"ד רנט סק"י).

- ד. לדבר מצוה מותר לשנות, ואפילו אם צועק ומוחה אין משגיחים בו (מהרי"ק כג בשם הרשב"א. וכ"ה בשו"ת הרא"ש יג, יד וברמ"א יו"ד רנט, ג).
- ה. שינוי למצוה הפחותה מן המצוה שלשמה נדב; בחת"ס (יו"ד רמד. הובא בפ"ת רנט, ג) נקט שאין התר אלא אם נשתקע שם בעליה ולא תיבטל המצוה הראשונה. ואין כן משמעות שאר הפוסקים (ע' שבט הלוי ח"ב קכו וח"ה קמד, ד).

דפים ו – ז

- ט. היוצא ליהרג – מה דינו לענין ערכין נדרים והקדשות, נזקים וחבלות, הקרבת קרבנותיו?
- היוצא ליהרג – לא נידר (כי אין לו דמים) ולא נערך, לא ע"י עצמו ולא ע"י אחרים (כל חרם בישראל לא יפדה). ודוקא כשנגמר דינו, אבל קודם שנגמר דינו – נערך (מן האדם – ולא כל האדם). רבי חנינא בן עקיבא אומר: נערך, מפני שדמיו קצובים.
- א. לתנא קמא, כיון שנגמר דינו אינו נערך אפילו ברח (משל"מ ערכין א, יג ועוד).
- ב. מדובר ביוצא ליהרג על פי ב"ד של ישראל (כ"כ רש"י והרמב"ם). ומשמע שבשל עכו"ם, כיון שפיהם דיבר שוא כו' – אינו נחשב כהרוג ויש לו ערך (עפ"י רדב"ז ערכין א, יג).
- ג. יוצא ליהרג שהוערך ואח"כ הוזמו עדי; נחלקו האחרונים האם הוברר ערכו למפרע, אם לאו (ע' מנ"ח שנג, ג; פנים יפות בחקותי; ערה"ש העתיד ערכין לד, י).
- היוצא ליהרג נודר ומעריך ומקדיש. הזיק או חבל באחרים; לדעת תנא קמא דמתניתין, יורשיו פטורים לשלם. ולרבי יוסי, וכן לת"ק דראבר"ש – חייבים [שסוברים מלוה על פה גובה מן היורשים. או (כדברי רבה), מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי]. ואם כבר עמד בדין וחויב – הכל מודים שנחשב כ'מלוה בשטר' וגובה מן היורשים.
- הלכה כר' יוסי שגובים הכל מנכסיו (רמב"ם ערכין א, יד), שמלוה ע"פ גובה מן היורשים (מלוה ולוה יא, ד; ראב"ד ערכין א, כא).
- אחרים שתבלו בו פטורים מדמי נזקו, שהרי אין לו דמים. כיון שאין מענים את דינו של זה שנגמר דינו למיתה, אין מקריבים עבורו קרבן לכפר עליו, אבל אם כבר היה זבח זבוח באותה שעה, זורקים עליו מדם חטאתו ומדם אשמו (אבל עולתו קריבה אפילו לאחר מיתה. ואולם חטאת ואשם, אם לא זרקו דמם עד שמת, מתנה המעכבת כפרה – שוב אין זורקים. עפ"י תוס'; זבחים לה: יומא נ. ומאירי שם).

דף ז

- י. א. האשה שיוצאה ליהרג והיא מעוברת – האם ממתנינים עד שתלד אם לאו?
- ב. האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת – האם מחללים שבת להצלת הולד?
- ג. שער המת – מהו בהנאה? מה דין פאה נכרית?
- א. האשה שיצאה ליהרג – אין ממתנינים לה עד שתלד (שגופה הוא. ואין לומר ממון הבעל הוא ונמתין שלא ייפסד, לפי שנאמר ומתו גם שניהם – לרבות את הולד). ומכים אותה תחילה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחילה – שלא תבוא לידי ניוול.